

TIMON OF ATHENS

Shakespeare en De Roovers over geld en krediet

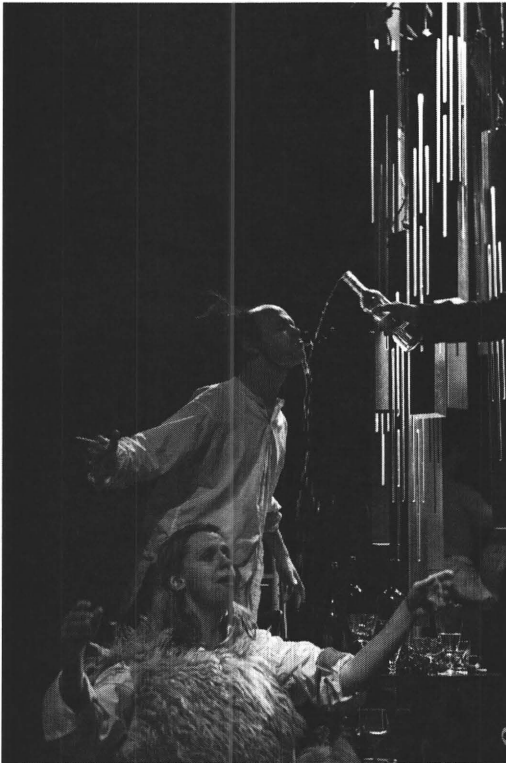
Ook al is *Timon of Athens* een problematisch en moeilijk stuk, het was een goed idee van het gezelschap De Roovers om het in onze tijd op toneel te brengen. *Timon* draait immers helemaal rond geld, rijkdom en krediet en de destructie die eruit voortvloeit. Een gedroomd thema toch in deze tijden van aanhoudende financiële crisis. Het is geen toeval dat dit minder bekende werk uit de Shakespeare-canon een van geliefde stukken van Karl Marx was.

Timon of Athens is inderdaad een problematisch stuk om verschillende redenen. Hoewel het opgenomen werd in de eerste uitgave van Shakespeares verzameld werk –de First Folio van 1623– neemt men thans aan dat het de vrucht is van collaboratie met Thomas Middleton. Maar het ziet er naar uit dat het niet helemaal afgewerkt is gebleven. We hebben trouwens ook geen weet van enige opvoering in Shakespeares tijd. De plot bevat twee verhaallijnen, de ene over Timon en de andere over de bevelhebber Alcibiades, die vrij los van elkaar staan. Beide werden ontleend aan North's vertaling van Plutarchus. Men situeert het ontstaan van het werk omstreeks 1607.

“Timon van Athene” door De Roovers (Foto: Stef Stessel)

Het stuk laat zich gemakkelijk samenvatten, want het weerspiegelt het gekende patroon van de laatmiddeleeuwse *de casibus*- tragedie die de onzekerheid van Fortuna en de val van een belangrijk persoon illustreert. Timon is rijk en deelt zijn weelde heel gul met iedereen. Wanneer hij zelf- als resultaat van zijn roekeloze vrijgevigheid- in nood verkeert laat iedereen hem in de steek. Timon vervloekt nu de hele mensheid en trekt zich terug in de wildernis. Wanneer Alcibiades hem daar opzoekt maakt Timon zich bekend als volgt: “I am Misanthropos and hate mankind”(4.3.54). Alcibiades is een verdienstelijk militair die echter bij een verzoek om genade voor een van zijn mannen door de senatoren gedesavoueed wordt. Hij zint op wraak tegen Athene maar spaart uiteindelijk de stad. Aan het slot vinden hij en een soldaat het graf van Timon.

“Timon van Athene” door De Roovers (Foto: Stef Stessel)

De plotse ommekeer bij Timon- van extreme gulheid naar extreme misanthropie- en het feit dat bijna alle personages “flat characters” zijn vormen zeker enkele

van de factoren waardoor dit stuk niet erg overtuigend lijkt. Nochtans zit in deze “tekorten” juist de sleutel die tot een beter begrip en een sterke productie kan leiden. De vrij simpele structuur die berust op de tweedeling in het verhaal van Timon en op bezoeken van diverse personages aan hem evenals de wijze waarop de figuren geconcipieerd zijn doen erg denken aan de moraliteiten. We moeten het stuk dus door een allegorische bril bekijken. In deze context is het natuurlijk des te opvallender dat Timon wel degelijk een diepere, zelfs tragische dimensie heeft. Zijn lange tirades waarin hij de mensheid vervloekt geven uitdrukking aan een visie waarin de hele wereld in chaos verkeert en alle morele waarden op hun kop staan. Deze obsessie met de ondankbaarheid en de bestialiteit van de mens sluit nauw aan bij de visie van King Lear, al blijft ze veel beperkter. Natuurlijk begaat Timon geen fouten die vergelijkbaar zijn met Lears fatale beslissingen, maar ook hij vertoont een verschrikkelijke blindheid voor de ware aard van de hem omringende wereld. In het tweede deel miskent hij zelfs de oprechte loyaliteit van zijn trouwe dienaar.

“Timon van Athene” door De Roovers (Foto: Stef Stessel)

Zoals gezegd is het de omgang met geld en krediet die het stuk vandaag zo relevant maakt. Overigens is het interessant te bedenken dat ook in de vroegmoderne tijd waarin het kapitalisme zich ontwikkelde en de handel toenam er meer behoefte kwam aan baar geld en het lenen tegen interest steeds meer ingang vond. Dat is

trouwens ook de context van *The Merchant of Venice*. Bijna alle personages in *Timon* worden gedefinieerd in hun relatie met geld.

In zijn gulheid en naïviteit ziet Timon niet dat de anderen alleen gedreven zijn door hebzucht. Maar ook zijn generositeit is niet helemaal zuiver. Het is immers ook een manier om zich boven de rest van de samenleving te verheffen. Bovendien vernemen we van zijn rentmeester Flavius dat Timon zelf zwaar geleend heeft om zijn kwistige levensstijl te kunnen volhouden: “He is so kind that he now / Pays interest for ‘t ; his land’s put to the books.” (1.2.202-203).

Tegenover de gedreven, impulsieve Timon staat de cynische filosoof Apemantus. Hij is net zo geïsoleerd als Timon maar hij doorziet de hebzucht en corruptie van de samenleving. Ook Alcibiades is een personage dat apart staat. De relatie van zijn verhaal met de plot over Timon is een van de onduidelijke aspecten van het stuk. Het enige wat de twee figuren gemeen hebben is dat ze zich verstoten voelen door de Atheense gemeenschap.

“Timon van Athene” door De Roovers (Foto: Stef Stessel)

Het mag duidelijk zijn dat het geen gemakkelijke opgave is dit weerbarstige stuk op het toneel te brengen. Het heeft trouwens een vrij beperkte opvoeringsgeschiedenis. De bekendste moderne opvoering op het Continent is Peter Brooks *Timon d’Athenes* in zijn Parijse Bouffes du Nord in 1974. In het

oude vervallen theater creëerde Brook een simpel rondvormig speelvlak waarrond de toeschouwers zaten. Het vervallen uitzicht van het interieur weerspiegelde het verval in de Atheense maatschappij. De regisseur beklemtoonde de theatraliteit door de personages duidelijk als acteurs voor te stellen. In de productie van *De Roovers* vinden we dezelfde open theatraliteit, wellicht nog sterker geaccentueerd. Alles wordt in de levendige, speelse stijl gebracht die zowat het waarmerk is van het gezelschap. Het decor toont een centrale constructie van buizen waarrond Timon en zijn zogenaamde vrienden samenzitten maar die betekenisvol genoeg uiteenvalt na het schijnfeestmaal waarin de gasten hier slechts Timons pis aangeboden wordt. Het toneelspelen zelf wordt beklemtoond door een grote kapstok op de scène te plaatsen waarvan de acteurs de passende stukken plukken. Behalve Timon, Apemantus en Alcibiades spelen de overblijvende acteurs alle andere rollen. Ze gebruiken een beetje *ridicule* of groteske pruiken om bijvoorbeeld plots als senator te verschijnen. Een wilde hardos volstaat om de dichter te suggereren en een witte kiel om als schilder te verschijnen.

Rond de centrale, verticale constructie zitten Timon en zijn gasten. Een overvloed aan fruit en wijn roept het beeld van liederlijke uitpattingen op. De masque die bij het entertainment hoort is in deze productie het optreden van een halfnaakte vent met vleugels die duidelijk homo-erotische genoegens komt verschaffen. Opvallend is dat zelfs Apemantus –die zich toch afzijdig opstelt- hier Timon op de mond kust. Later, terwijl zijn rentmeester tevergeefs de pseudo-vrienden bezoekt om hen om financiële hulp te vragen, zit Timon moederziel alleen midden op de scène. Na de schijnmaaltijd waarin Timon zoals gezegd zijn gasten pis laat drinken, volgt dan Timons eerste lange uitbarsting waarin hij zijn gal tegen de hele wereld uitspuwt. Het laatste deel waarin Timon zich in het bos terugtrekt speelt zich af voor een donker doek dat slechts wijkt als de militair Alcibiades verschijnt.

De psychologie van Timon en vooral zijn radicale ommekeer is een van moeilijkheden van het stuk. Maar de snelle en speelse versie van *De Roovers* toont aan dat het wel werkt als een fabel waarin de extremen makkelijk aanvaardbaar zijn. De ietwat overdreven theatraliteit –de pruiken en baarden etc- bepaalt mede het ludieke karakter van de productie dat ook blijkt uit allerlei details. Zo laat Apemantus vanachter het doek een wortel bengelen voor de neus van Timon, die kort daarvoor wanhopig in de aarde ploeterde om iets eetbaars te vinden. Wanneer drie dieven opkomen, begroet Timon hen vrolijk met "Ah, De Roovers!". De ludieke stijl van de productie kleurt ook af op de individuele vertolkingen. Luc Nuyens' erg laconieke Apemantus sluit daar perfect bij aan. Moeilijker wordt het bij Timon. Zijn lange tirades zijn naar buiten gericht in die zin dat hij de hele

wereld toeschreeuwt en die wereld insluit in een beeld van totale chaos. Een Timon die zoals Lear zijn innerlijke storm ook volop veruitwendigt was natuurlijk niet mogelijk in deze speelse opvoering. Robbie Cleiren speelt sober en suggereert ingehouden, opgekropte woede. In het eerste deel brengt hij ook Timons ijdelheid treffend tot uiting.

De nadruk op de alles overheersende hebzucht en ondankbaarheid echoot natuurlijk in tijden van financiële crisis. Die relevantie wordt extra aangedikt door voor de wending in het stuk een Engelstalige tekst te laten weerklinken over het monopoly-spel waarbij het gaat om “a total commitment to acquisition”. Een explicitering die mijns inziens overbodig is.

De Roovers brengen *Timon van Athene* als eerste deel van een project dat zij de Dollarcyclus noemen. Het is een levendige, relevante voorstelling geworden die er in slaagt de essentie van dit stuk helder te distilleren.

Jozef DE VOS

Timon van Athene door De Roovers. Bewerking: De Roovers; Scenografie: Stef Stessel. Première: Antwerpen, Monty: 21 febr. 2013; voorstellingen in Gent, Vooruit: 19-22 maart 2013.